

HITEL-VILÁG-STÁDIUM.

TOHUVABOHU.

II.

... És még sokáig ülök a szobámban, karosszékemben és gondolkodom. Készülök a holnapi vizsgára. Drukkolok. Úgy, mint még sohasem vizsga előtt. Szemem végigsiklik könyvtáramon. A különböző nyelvű közgazdasági szakmunkák címei elémbé aranylanak. Minden betű egy-egy szem. De nem biztatón, hanem gúnyosan tekint reám mindegyik. Mintha a vaskos kötetek ezt akarnák velünk mondani: „Mihozzánk ugyan hiába fordulsz felvilágosításért. Mi az íróasztal mellett készültünk. Nyugodt atmoszférában. Szerzőink előtt a dolgok rendes folyása lebegett. Nem egy apokaliptikus világ kiszámíthatatlanságai“.

Elfordultam a könyvektől. Íróasztali lámpám letompított fényébe meredtem bele. Háttha onnan jön valami világosság? Mert holnap nem térhetek ki a felelet elől. És én félek az én kis cenzoromtól. Nem az ellenérveitől. Bár a gyermekeknek csodálatos meglátásaik vannak. Nem okoskodják ki, hanem megérzik a hibát. Romlatlan ösztönükkel. De talán elméjük is ráhibáz. Mert híjján van az előítéleteknek. Funkciójában nem zavarja meg a sok írott betű. A szabály: a törvény. A gyermekek a betűk mögé látnak. Intuiciójuk van... És ellentmondásuk nem mindig szóban nyilatkozik meg. Sőt csak nagyon ritkán. Hanem egy-egy elhárító gesztusban. Egy-egy csodálkozó tekintetben. Egy kis apróhuncut mosolyban...

Oh, ettől a két utóbbtól félek legjobban. Az én kislányom elcsodálkozó tekintetétől és gúnyos kis mosolyától... Milyen semmiségek ezekhez képest a szigorú cenzor urak ellénezzetei, tüzes replikái és dühös kifakadásai...

Ezekre lehet még valahogyan felelni. Csak egy kis bátorság kell hozzá...

De kinek van bátorsága egy gyermek szemével és egy gyermekajk csúfondáros elhúzódásával szembeszállni?

Nekem aligha lesz... A gyermekmosoly legyőz...

Az óra tizenkettőt kong. Megremegek. Elmúlt a nap. És milyen közel már a holnap. Aztán megnyugszom... Le fogok feküdni és eloltom a lámpát. Talár a sötétben kigyúl majd a világosság, melyet keresek... Sok nagy fény gyúlt már ki az éjszakában. Az éjszaka sötétjében és az éjszaka csöndjében. Mindakettő muzsikál. És a muzsika nemcsak megnyugtatója, hanem ösztönzője is az elmének...

... És gomolyogtak körülöttem a gondolatok.

*

Ahhoz, hogy valamely betegségnek a gyógyszerét megtaláljuk, mindenekelőtt az szükséges, hogy ismerjük a betegség diagnózisát. Pontos diagnózis nélkül nincsen recept. A gazdasági válság megszüntetésének is előfeltétele, hogy megállapítsuk, tulajdonképpen mi a baj? És hogyan keletkezett, nőtt ez a baj? Mert az a tény, hogy Amerikában amyi a búza, hogy a tengerbe öntik, másutt pedig élveznek az emberek, nem a válság oka, hanem már csak a következménye. A fölületes közgazdasági írók szerint a válságot az amerikai tőzsdekrach robbantotta ki. Naiv magyarázat! Már a tőzsdekrach is csak lázkiütése volt a betegségnek. Azaz szintén nem ok, csak okozat. Avagy csupán a vakvéletlen formálná a népek és államok sorsát, az emberek szándékán és akaratán felül állna a Végzet és bármit cselekszünk, sorsunk előre elvégeztetett?

Nem, ez így nem lehetséges; az ember nem lehet játékszer a sors kezében, lehetetlen, hogy az ember tehetetlenül botorkáljon és vergődjék az előre megírt utakon. De azért valamilyen törvény mégis csak van, a történelem sok évezredében mégis csak kijegecesedik valamilyen törvény!

Van ilyen törvény, és ez: a fokozatos fejlődésnek, az *evolúciónak* törvénye! Az emberiség örökké előre halad, egy percre sem áll meg, de ez az előrehaladás csakis *fokozatosan* történhetik. Szóval: a világtörténelem nagy, talán egyetlen, igazsága az *evolúció*. Ezzel a tétellel nem áll ellentétben, hogy *revolúciók* is vannak, sőt annak beismerése sem, hogy tulajdonképpen a *revolúciók* mozgatják meg a tömeget és viszik előre a népeket. Mert mikor van *revolúció*? Csak akkor, ha az *evolúció*, a fokozatos állandó előrehaladás gátolva volt . . . Szóval: a *revolúció* nem más, mint a visszaszorított *evolúció*t érvényre hozó akció, amelynek nincs más rendeltetése, mint az, hogy az embereket abba a fejlődési fokba vezesse, ahova kerültek volna *revolúció* nélkül is, ha az *evolúció*t mesterségesen meg nem gátolják. Igaz, hogy a tapasztalat szerint a *revolúció* rendszerint szélsőségekbe csap át és tovább visz, mint amit a küzdelemben részt vett emberek nagy többsége tulajdonképpen akart. De nem mutatja-e a tapasztalat azt is, hogy a forradalmakat mindig nyomon követi az *ellenforradalom* és végeredményben — magasabb szempontból és nagyobb idő-átlagon mérve az eseményeket — sem a *forradalom*, sem az *ellenforradalom* nem változtatnak lényegesen a haladás *evolúciónális* méretein. A *forradalom* és *ellenforradalom* csak szabályozói, kiegészítói az *evolúciónak*, de az emberiség sorsát irányító állandó erő (*törvény*) az *evolúció* marad.

Ez az *evolúció* Amerika fejlődésében érvényesült is — a világháború kitöréséig. Az emberek fokozatosan és állandóan szaporodtak, a gazdasági kultúra ugyanígy emelkedett, egymással mindig harmóniában. A világháború ezt a harmóniát fölborította. Európában megszűnt a termelés, viszont fokozott mértékben volt szükség élelemre, iparcikkre, nyersanyagokra. Az európai termelés-hiány pótlására Amerika vállalkozott. Öt év alatt Amerika gazdasági élete teljesen megváltozott. Öt év alatt az amerikai mezőgazdaság és ipar többet fejlődött, mint előbb százötven év alatt. Normális körülmények között ugyanis a gazdasági fejlődésnek számtalan akadálya van. Így az a körülmény, hogy a kapitalista gazdasági rendszerben tőke nélkül termelni nem lehet. Normális körülmények között azonban nem minden termelés biztosítja a tőke kamatigényét, sőt a kamatigénytől függetlenül is, nincs mindig rendelkezésre álló tőke, a termelés nem tud tehát hirtelen fejlődni; csak fokozatosan, ha a termelésben magában fölöslegek keletkeztek és azok tőkévé alakultak át. A termelés kiterjesztését normális körülmények között az is gátolja, hogy a kibővítés kockázatát a termelés egyszerre nem vállalhatja magára. Ezek a gazdasági akadályok ilyképp biztosítják a gazdasági fejlődésben az egyenletes lassú előrehaladást, azaz az *evolúció*t. A világháború félretolta ezt a szabályt. Európa Amerika rendelkezésére bocsátotta a termelés kiterjesztéséhez szükséges tőkéket, átvette a kezdetben kevésbé sikerült termelési eredményeket is. (Hiszen ideát nem volt már semmi élelem és anyag.) Azzal sem törődött, hogy drága-e, amit vásárol, a háborús elvakultság vakká tette Európát, a népek utolsó tartalékjaikat is föláldozták, csakhogy anyag hiányában ne veszítsék el a háborút. A jelszó az volt: majd a legyőzött államok visszafizetnek mindent. Így múlt el a háború öt esztendeje. Európa teljesen ki volt fosztva és a háború befejezése után a győzőknek nem állt módjukban a háborús kiadásokat a legyőzöttektől behajtani. Európa minden vagyona — győzőké és legyőzötteké egyaránt

— a háború alatt elpusztult vagy átkerült Amerikába. Amerika pedig Európának pénzével és a világháború folytán nyert türelmi idővel — termelését oly széles alapra fektette, amilyenre az amerikai gazdasági élet csak 100—150 év alatt fejlődhetett volna. Csakhogy ugyanez alatt az idő alatt az életviszonyok is tovább fejlődtek volna. Szóval a harmónia mindvégig meglelt volna. Így azonban az amerikai termelés elébe került az általános gazdasági viszonyoknak, aminek elmaradhatatlan következménye az volt, hogy a termelés és fogyasztás között nélkülözhetetlen harmónia végleg megszűnt. Már pedig, ha a termelés és a fogyasztás diszharmóniába kerül, mindig válság támad. Az amerikai gazdasági életben a válságnak tehát *ipso facto* be kellett következnie. De ha ugyanakkor Európa nem megy tönkre és Oroszország nem esik ki a világgazdaságból, a válság nem mélyül tovább és idővel a helyzet javul. Így azonban a válság nem lokalizálódott. Amerika nem tud mit csinálni a revolúcionálisan kifejlődött termelésével, hiszen Európa Amerikának még normális termelését sem tudná fogyasztásával követni. Az amerikai termelési válságot kíméltette az orosz gazdasági válság is, amelynek lényege — az európai gazdasági élet szempontjából — az, hogy Oroszország a minimálisra csökkentette a belső fogyasztást, viszont a maximálisra fokozta a munkát. Oroszország mezőgazdasága, szén- és fa-kitermelése szinte fegyenc-munkával történik, minimális termelési költséggel. Nincs 8 órás munkaidő, nincsen vasárnapi munkaszünet és nincsenek egészségügyi védelmek. Oroszország exportállammá vált, holott terror nélkül még importra szorulna.

Ime, a válság diagnosizásának leegyszerűsített képlete! Az arany, amit Amerika a háború alatt keresett, termelési tőkékké vált és a termelésbe investált tőke most már tovább akar dolgozni (kénytelen vele), hiszen amint nem dolgozik a tőke, elvész. Amerikának nincs szüksége még több pénzre, és nincs híján a tőkének sem. Amerikának fogyasztók kellene, fogyasztók, akik megvásárolják az európai pénzen kiépített termelés eredményeit. Ha ezt nem sikerül biztosítani, Amerika épügy tönkre megy, mint Európa, mert gazdaságilag mindegy, hogy a termelés miért állt meg, azért-e, mert nincs tőke, vagy azért, mert nincs fogyasztás és a tőke nem tud hivatásának megfelelni és tovább termelni.

Ugyanilyen zsákuccába került Európa gazdasági élete is. Tőke nélkül áll. Az a számítás, hogy majd a legyőzöttek megfizetik a háború költségét, megbukott, mert a legyőzötteknek semmijük sincs, rajtuk nincs mit beszélni.

Ennek a *diagnózis*nak a megállapításával kezdődik a gyógyítás. Ha ezt a diagnózist így, amint megállapítottuk, nem fogadjuk el, akkor hiába minden próbálkozás, úgy járunk, mint az egyszeri ember, aki a mellényét rosszul kezdte begombolni és amikor ezt észrevette, mindenféle módon próbált segíteni a bajon, de ahhoz, hogy a rosszul begombolt mellényt kigombolja, lusta volt.

Igen, rá kell helyezkednünk arra az igazságra — talán az egyetlen egyre a háborúban — hogy az ötéves világháború értékeket semmisített meg anélkül, hogy értékeket termelt volna. Amerikának és a győzőknek ezt egyformán be kell látniok, a háborús adósságokat ki kell kapcsolniok a gazdasági életből, mert ha az európai termelés nem tud úgy dolgozni, hogy fölöslegre törekedjék (minthogy a jóvátétel a termelés minden fölöslegét elvonja), az európai gazdasági élet normális nem lehet, — viszont Európa nélkül az amerikai termelés válsága nem szünhet meg.

(Folytatjuk.)